

Степанюк А. В.

ПРИНЦИПЫ КОНСТРУИРОВАНИЯ СОДЕРЖАНИЯ
БИОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ УЧАЩИХСЯ

В статье раскрыта общедидактическая характеристика понятия «принципы» формирования содержания образования. Акцентируется внимание на значимости учета при отборе частнодидактических принципов основных атрибутов жизни. Обосновываются принципы, учет которых позволяет конкретизировать идеи современной биологической картины мира, которые лежат в основании раскрытия целостности живой природы и, следственно, в основании формирования целостного содержания школьного курса «Биология»: ориентации на структуру объективной реальности; фундаментализации содержания учебного материала о живой природе; интергации содержания биологического образования (внутри– и межпредметной); ориентации на общедидактическую модель учебного предмета.

Ключевые слова: биологическое образование, принципы, школьники, живая природа.

Stepanyuk A. V.

PRINCIPLES OF BUILDING OF CONTENT OF PUPILS' BIOLOGICAL EDUCATION

The article reveals general didactic interpretation of concept «principles» of building of content of education. It is emphasized importance of selection of specific didactic principles of consideration basic attributes of life (integrity in functioning and systematic approach in structural organization). The author substantiates principles that allow to make concrete modern biological world view, which discloses integrity of wildlife and forms basis of integral content of «Biology» school course: focusing on structure of objective reality; fundamental approach to the content of educational material about wildlife; integration of biological educational content (intra and interdisciplinary); targeting at general didactic subject structure.

The essence of the first (basic) principle is that while designing information about wildlife it is advisable to start with its fundamental characteristics: integrity, system nature of organization, hierarchical principles of construction. Attention is paid to the fact that study of wildlife in accordance with hierarchical principles allows to have logical justification of disclosure of relations between systems of different levels and thus contributes to forming and formation of pupils' integral wildlife view.

It has been proved that content of educational material should include information which would disclose laws of nature (physical and chemical forms of substance, motion at biological level of its organization, own laws of living systems of various organizational levels of functioning, universal laws of nature).

Keywords: biological education, principles, schoolchildren, wildlife.

УДК 373.2.016:811.111'42

Грона Н. В.*

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ПОТРЕБ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ
В ХОДІ ТЕКСТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто проблему розвитку творчих потреб учнів молодшого шкільного віку крізь призму педагогічних поглядів В. Сухомлинського. У публікації визначено окремі аспекти мовленнєвої підготовки до текстової діяльності на уроках української мови в ході створення текстів-описів. Під час створення текстів-описів учитель пропонує учням різні прийоми роботи, зокрема прийом лінгвістичного експерименту. Автор доводить думку, що творчість неможлива без продуктивної діяльності, адже включення молодшого школяра в діяльність з метою творчої самореалізації – процес тривалий і вимагає від учителя організувати роботу так, щоб викликати в школяра потребу у творчій діяльності.

Ключові слова: творчі потреби, творчість, учні молодшого шкільного віку, українська мова, текстова діяльність, текст-опис.

* © Грона Н. В.

Модернізація сучасної освітньої системи потребує творчо орієнтованої особистості. Надзвичайно важливим у цьому контексті є перший рівень загальної середньої освіти, адже саме молодший шкільний вік є сприятливим для креативного становлення, накопичення суб'єктивного творчого досвіду як основи, без якої самореалізація особистості в подальшому стає малоефективною.

Досліджуючи особливості дитячої творчості, В. Сухомлинський підкреслював її принципи відмінності від творчості дорослих: вона найчастіше позбавлена суспільної значущості, відзначається лише певними елементами новизни та має переважно суб'єктивний характер: «Може, маленька дитина повторює те, що було вже зроблено, створено іншими людьми, але якщо ці діяння – плід її власних розумових зусиль, – вона творець; її розумова діяльність – творчість» [3, с. 481].

Потреби як спонукальні мотиви творчої діяльності людей є джерелом їхньої активності, що спричиняє до дій певним чином і в певному напрямі. Аналіз різних науково-педагогічних джерел щодо тлумачення поняття «потреба» дає можливість нам зупинитися на такій семантизації: потреба – це психічний стан, коли особистість відчуває в чомусь необхідність, що і стає рушійною силою поведінки [2, с. 31].

Потреба постає як такий стан особистості, завдяки якому здійснюється регулювання поведінки, визначається спрямованість мислення, почуттів і волі людини. Потреби людини обумовлені процесом її виховання в широкому сенсі, тобто залученням до світу людської культури. Оскільки процес задоволення потреби постає як цілеспрямована діяльність, потреби є джерелом активності особистості. Одним з основних концептуальних положень гуманістичної психології, які є важливими в контексті розвитку творчих потреб, стало положення про те, що людина наділена потенціями для безперервного розвитку та самореалізації, які є частиною її природи, і те, що людина – це активна, інтенціональна, творча істота. Головне в особистості – спрямованість у майбутнє, до вільної реалізації своїх потенцій, особливо творчих. Виникнення потреби є механізмом, який запускає активність людини на пошук та досягнення мети, яка може задовольнити цю потребу. Джерелом творчої активності є потреба творити.

Оскільки творчість досліджують представники декількох галузей науки (філософія, психологія, соціологія, педагогіка), кожна з яких має свій категоріальний апарат, своє бачення поля дослідження: зокрема рушійну силу процесу творчості називають «потребою в самоактуалізації» (А. Маслоу, Л. Попов, К. Роджерс), «потребою у творчості» (Л. Божович, Є. Ільїн, О. Мелік-Пашаєв, Ю. Орлов, Є. Рапацевич, В. Тарасенко, Р. Френкін, П. Фресс), «потребою в творчій самореалізації» (Р. Зобов, В. Келасьєв, М. Масанорі, Н. Посталюк), «потребою в творчій діяльності» (В. Козленко, Е. Чугунова), «потребою в творчій праці» (І. Бестужев-Лада), «потребою у творчій трудовій діяльності та самореалізації» (А. Вишняк, Є. Донченко, В. Тарасенко, Л. Сохань), «потребою творення» (М. Єнікєєв), «потребою в самовираженні» (В. Шадриков), «потребою в самореалізації» (М. Єнікєєв, М. Михайлов, Ю. Орлов), «потребою в цілеспрямованій реалізації усвідомлюваних особистістю здібностей» (О. Добрянський, І. Мартинюк), «потребою в продуктивній самореалізації» (А. Шмельов).

Однак, незважаючи на широкий загал досліджень з цієї проблеми, вона є актуальною і на сьогодні.

Мета статті – визначити методичні орієнтири розвитку творчих потреб учнів молодшого шкільного віку в ході текстової діяльності на основі наукового доробку В. Сухомлинського, з'ясувати ефективність мовленнєвої підготовки молодшого школяра на уроках української мови під час створення текстів-описів.

Вивчення й аналіз праць В. Сухомлинського («Серце віддаю дітям», «Павлиська середня школа», «Духовний світ школяра», «Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів учнів, «Сто порад учителям») засвідчує, що важливою умовою формування

творчої особистості молодшого школяра є залучення його до різних видів діяльності, і текстової зокрема. У загальному сенсі під текстовою діяльністю розуміємо систему дій на основі знань, умінь і навичок, які дають можливість створювати тексти, сприймати, інтерпретувати їх [1, с. 301]. Текстова діяльність молодшого школяра – це діяльність, спрямована на формування текстових умінь, передання ідей, знань і уявлень, ціннісних орієнтацій, норм і зразків поведінки в діяльності.

Потрібно пам'ятати, що робота з організації дитячої творчості не терпить одноразовості, фрагментарності, що перші успіхи завжди заслуговують заохочення, а перші труднощі й невдачі – не привід для засмучення.

Водночас, говорячи про проблему розвитку мовленнєвої творчості, необхідно пам'ятати про те, що творчість неможлива без продуктивної діяльності, адже творчість існує не тільки там, де створюються великі історичні твори, а й всюди, де людина уявляє, комбінує, змінює і створює що-небудь нове, яким би незначним було це нове порівняно з творіннями геніїв. Тому залучення молодших школярів до написання різних видів творів є виявленням творчої уяви, свободи самовираження, активності, відкритості, що і є визначальним для характеристики творчої особистості.

В. Сухомлинський переконливо доводив: «Найважливішим першоджерелом творчості як самовираження і самоутвердження особистості є слово. І творче натхнення, яке переживається вже в роки дитинства, стає будівельним матеріалом, з якого дитина щось створює. Твір, казка були першою сферою творчості, у якій дитина утверджувала свої здібності, пізнавала себе, переживала перше почуття гордості від того, що вона щось створила» [4, с. 566].

З цією метою програмою для початкової школи передбачено формування вміння створювати тексти різних типів, видів і жанрів. Так, навчання молодших школярів створення текстів-описів має системний характер і включає три етапи.

Підготовчий етап – організація й проведення системи підготовчих навчальних завдань з метою формування в учнів умінь «бачити» ознаки предметів, визначати предмет за виділеними ознаками, порівнювати предмети між собою та ін.

Теоретико-практичний етап – знайомство з текстом-описом, його особливостями, механізмами створення текстів-описів.

Практичний етап – створення учнями текстів-описів на основі взаємозв'язку змісту, структури й мовного оформлення тексту.

Особливої уваги під час створення текстів-описів потребує підготовчий етап, де акцентуємо увагу молодших школярів на словниковій роботі, яка полягає не тільки в тлумаченні незрозумілих школярам слів, а насамперед у збагаченні й активізації їхнього лексичного запасу. Адже вдало дібрані слова – «мовленнєві цеглинки», з яких можна побудувати зв'язний текст.

Тут можуть бути різні прийоми роботи. Наприклад, прийом «Слово – магніт» учить добирати найбільш важливу інформацію й представляти її в стислому, лаконічному вигляді. Необхідно уявити, що слово – жива істота, воно здатне, як і людина, радіти, сумувати, бути добрим. Лексичне значення слова діти знаходять у тлумачному словнику. «Добрі» слова відзначаємо знаком «+», «злі» – знаком «-».

– Вимовте слово «сонце».

– Визначте, добре воно чи зле.

– Уявіть, що це слово існує як магніт. Назвіть слова, які здатні притягуватися до цього слова (за принципом: добре тягнеться до доброго).

Варіант виконання завдання. Слово сонечко (+): *сонячний день, блакитне небо, пташки, метелики, комахки, дзвінки пісні, радість, лісова галявина, тепло, діти, ігри, квіти.*

Діти добирають різні варіанти. У цілому відбувається мимовільне нароцпування лексики, мотивованої внутрішніми розумовими асоціаціями дитини.

Під час створення текстів-описів для того, щоб навчити молодших школярів уважно спостерігати за тим, про що говорять, виділяти суттєві ознаки предметів,

спостерігати, учитель пропонує учням прийом лінгвістичного експерименту: перевірка умов функціонування окремих мовних елементів (у нашому випадку прикметників) для з'ясування характерних особливостей текстів-описів, умов оптимального використання прикметників у текстовій діяльності. Наприклад, під час підготовки до роботи над створенням текстів-описів школярі читають текст і аналізують, які прикметники допомагають намалювати картину природи. Потім, щоб зрозуміти, яку роль відіграють прикметники в тексті, учитель пропонує закреслити олівцем всі прикметники і прочитати текст без них. І, звичайно, тексти творів В. Сухомлинського з виразною педагогічною ідеєю доречно вписуються в таку роботу.

Квітка сонця

На високій стеблині – велика квітка із золотими пелюстками. Вона схожа на сонце. Тому її називають квітку соняшником.

Спить уночі соняшник, схиливши золоті пелюстки.

Та як тільки сходить ранкова зоря, пелюстки тремтять. То соняшник чекає на схід сонця. Ось уже сонце викотилось із-за обр'ю. Соняшник повертає до нього свою золоту голівку й дивиться, дивиться на червоне вогняне коло. Усміхається соняшник до сонця, радіє, вітає його:

– Добрий день, сонечку, я так довго чекав тебе!

Сонце піднімається все вище й вище, пливе по небу. І соняшник повертає за ним свою золоту голівку. Ось воно вже заходить за обрій, і соняшник востаннє усміхається його золотому промінню.

Після завершення експерименту учні роблять висновок про роль прикметників у нашому мовленні: без них мова стає не такою виразною, яскравою, точною, зникають картини, які «малюють» прикметники. Аналіз двох текстів (з прикметниками й без них) допомагає переконатися в комунікативній доцільності використання прикметників, які адекватно передають головну думку тексту.

Аналогічно пропонуємо учням тексти з описами тварин, рослин із пропущеними прикметниками. Наприклад:

– Прочитайте текст і визначте, про кого йде мова.

Цей ... звір живе в лісі. У нього ... вуха, ... хвіст. Передні лапи ..., а задні – Шубка в нього

Діти переконуються в тому, що без прикметників взагалі не зрозуміло, про кого говориться в тексті.

В учнів початкової школи формуються найпростіші літературознавчі поняття (без уживання термінів), які необхідні для повноцінного сприймання літературного твору та власної текстової діяльності. У ході роботи над створенням текстів-описів бажано познайомити учнів із такими зображувальними засобами, як епітети, порівняння, метафори, уособлення. Незважаючи на пропедевтичну роботу в цьому напрямку, ми вчили оперувати молодших школярів літературознавчими поняттями, указаними вище.

Пропонуємо розглянути один із варіантів такої роботи – знайомство з виражальними засобами української мови, зокрема роботу над метафорами. Наприклад: в українській мові є багатозначні слова – наявність у одного і того ж слова різних значень відповідно до різних контекстів, коли слово може переосмислюватись. Вони допомагають нам будувати усні та письмові висловлювання. Слова вживаються в прямому й переносному значенні.

Прочитайте два речення.

Мама посміхається.

Весняне сонечко мило посміхається.

– Визначте, у якому реченні слово посміхається вжито в прямому, а в якому – у переносному значенні.

– На підставі чого можливе перенесення значення слів?

– Перенесення значення можливе тому, що одна дія схожа на іншу дію, одне явище схоже на інше, один предмет схожий на інший. Перенесення значень на основі подібності, порівняння предметів і явищ називається метафорою, наприклад, *хуртовина скиглить, віє*.

Метафора створюється під час знаходження загальних ознак у предметів, під час порівняння двох предметів, метафорою називаємо приховане порівняння. У текстах уживаємо і відкрите порівняння, наприклад, *«До чого ж красива вогняна шубка лисиці! Вона горить, як полум'я, на снігу»*. Відкрите порівняння приєднується словами як, ніби, наче.

Учням повідомляємо: *відкрите і закрите порівняння (метафора) вводяться в текст-опис для того, щоб ми яскравіше, наочніше уявили предмет опису.*

Для закріплення пропонуємо такі вправи:

- Прочитай і відгадай загадку.

Біля паркану він росте.

І як сонечко цвіте.

Подивіться ж скоріше,

Крутить головою:

Сонце поверне куди,

Відразу він дивиться туди!

Він під сонечком живе,

Рано з сонечком встає. (Соняшник)

– З чим порівнюють слово-відгадку? Чому?

– Яке це порівняння: відкрите чи закрите (метафора)?

- Прочитай речення.

Пшениця колоситься,...

Сніг блищить, ...

Вода в озері застигла,

Тихий місяць пливе в сріблястих хмарах, ...

Очі у вовчиці світилися, ...

Сонце ... котилося за сині гори.

Спиши речення і доповни їх порівняннями.

Слова для довідок: *як два маленьких вогника, немов величний лебідь, вогняне колесо, як нерухоме темне дзеркало, як золотисте море, наче скло.*

В. Сухомлинський зазначав: «Якщо ви бажаєте, щоб діти творили, створювали художні образи, перенесіть із вогника своєї творчості хоча б одну іскру у свідомість дитини. Якщо ви не вмієте творити або вам здається пустою забавою спуститися до світу дитячих інтересів, нічого не вийде» [5, с. 324].

Отже, спираючись на думки В. Сухомлинського, ми вважаємо, що включення молодшого школяра у творчу діяльність з метою творчої самореалізації – процес тривалий і вимагає від учителя організувати так роботу, щоб викликати в школяра потребу до творчої діяльності, відкрити в кожній дитині творця.

Уміння вчителя творчо і доступно організувати навчальний процес на уроці, створити позитивний емоційний фон сприятимуть реалізації творчих потреб школяра.

Перспективним напрямком подальших досліджень може бути розвиток творчих потреб учнів молодшого шкільного віку й під час роботи над створенням текстів-розповідей, текстів-міркувань.

Література:

1. Болотнова Н. С. Филологический анализ текста : учеб. пособие / Н. С. Болотнова. – 4-е изд. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 520 с.
2. Мясичев В. Н. Структура личности и отношение человека к действиям / В. Н. Мясичев. – М. : АПН, 1956. – 184 с.
3. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 1. – С. 403-637.

4. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 283-582.
5. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / Василий Сухомлинский. – Харків : Акта, 2012. – 563 с.

Грона Н.В.

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ ПОТРЕБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ
МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В ХОДЕ ТЕКСТОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье рассмотрена проблема развития творческих потребностей учащихся младшего школьного возраста сквозь призму педагогических взглядов В. Сухомлинского. В публикации определены отдельные аспекты речевой подготовки к текстовой деятельности на уроках украинского языка в ходе создания текстов-описаний. При создании текстов-описаний учитель предлагает ученикам различные приемы работы, в частности прием лингвистического эксперимента. Автор доказывает мысль, что творчество невозможно без продуктивной деятельности, ведь включение младшего школьника в деятельность с целью творческой самореализации – процесс длительный и требует от учителя организовать работу так, чтобы вызвать у школьника потребность в творческой деятельности.

Ключевые слова: творческие потребности, творчество, учащиеся младшего школьного возраста, украинский язык, текстовая деятельность, текст-описание.

Hrona N.V.

DEVELOPMENT OF CREATIVE NEEDS OF PUPILS
OF PRIMARY SCHOOL AGE DURING TEXT ACTIVITIES

The problem of creative needs of pupils of primary school in the light of pedagogical views of Sukhomlynskiy is researched in this article. The publication identifies some aspects of speech preparation for text activities during lessons of Ukrainian language with the help of creation of text descriptions. The author proves the idea that creativity is not possible without productive activity, because the process of involvement of pupils of primary school in activities for creative self-realization is long and it requires definite organization of work which causes a need in creative activities and opens the creator in every child.

Preparatory phase requires special attention during the creating of text descriptions. During this phase we emphasize the attention of primary school pupils on lexical work. It consists not only in the interpretation of unknown words to the pupils, but, above all, it is the enrichment and enhancing of their vocabulary. Teacher can offer to their pupils a variety of techniques, including method of linguistic experiment which consists in clarifying of various linguistic elements to determine their characteristics, optimal conditions of their usage during the process of creating of text descriptions for teaching primary school pupils to have eyes on what they say, to mark essential features of objects and then to create their own texts. Forming of the easiest literary concepts (without usage of terms) is needed for proper reception of literary work and text of their own by primary school pupils.

Keywords: creative needs, creativity, pupils of primary school age, Ukrainian language, text activities, text-description.

УДК 371(09)

Калініченко Л. М.*

ФОРМУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ
У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК ІМАНЕНТНО
ВЛАСТИВОЇ ПОТРЕБИ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ

У статті проаналізовано ключові ідеї В. Сухомлинського щодо формування творчого мислення молодших школярів як іманентно властивої потреби життєтворчості. Акцентовано увагу на виокремленні у творах педагога концептуальних засад, чинників, умов та засобів формування творчого мислення в учнів початкової школи. Розкрито роль творчого

* © Калініченко Л. М.